

Eugen Simion
(coordonator)

Florina Rogalski
Elena Oproiu

Limba și literatura română

STUDIUL DE CAZ ȘI DEZBATEREA

**Repere teoretice și aplicații
la manualele pentru clasele
a XI-a și a XII-a**

CUPRINS

Cuvânt-înainte / 3

Introducere / 5

Studiul de caz — fundamentare teoretică / 5

Dezbaterea — fundamentare teoretică / 6

CLASA A XI-A

Studii de caz

- I. Teorii asupra genezei poporului român și a limbii române / 9
- II. Formarea limbii române — sinteză între latinitate și dacisim (Limba națională — „*strai de purpură și aur*” al scrisului românesc) / 13
- III. Folclorul literar românesc — o descoperire a lumii moderne / 18
- IV. Arta realistă — oglindă a vieții umanității / 23
- V. Arta literară (narativă) în scrisul marilor clasici / 28
- VI. Interferențe între simbolismul european și simbolismul românesc / 36
- VII. Modele epice în romanul interbelic / 41

Dezbateri

- I. România, între Orient și Occident / 47
- II. Răzvan — un erou conștient de forța destinului; Vidra — întruchiparea ambiției devorante (în drama lui Bogdan Petriceicu Hasdeu) / 51
- III. Dosar critic — istoria receptării unei opere literare (*Ion*, de Liviu Rebreanu) / 55
- IV. Tragedia inadecvării cuplurilor în romanele lui Mihail Sadoveanu / 59
- V. „*Fenomenul arghezian*” și efectele sale estetice asupra literaturii române / 63

CLASA A XII-A

Studii de caz

- I. Fronda în literatura interbelică: doctrine și manifeste avangardiste / 67
- II. Diversitate tematică, stilistică și de viziune artistică în poezia interbelică / 72
- III. Realismul socialist și proletcultismul. De la literatura aservită comunismului la spiritualizarea emoției în stil estetizant / 77
- IV. Tipuri de roman în perioada postbelică / 82
- V. Forme ale criticii literare actuale / 87
- VI. Dinamica speciilor nonficionale astăzi / 92

Dezbateri

- I. Specificul național (embleme și definiții). Identitate culturală în context european / 97
- II. Neomodernism în forme clasice în poezia lui Ștefan Augustin Doinaș / 102
- III. Arhitectul Ioanide — un meșter Manole actual (G. Călinescu — *Bietul Ioanide*) / 106
- IV. Relația omului cu istoria în viziunea scriitorului Marin Preda / 111
- V. Tentația alterității și vocația autopunitivă la eroinele prozei lui Nicolae Breban / 116

INTRODUCERE

STUDIUL DE CAZ – FUNDAMENTARE TEORETICĂ (documentare, investigare, proiectare, dezbateri, evaluare)

I. Pentru **profesori**, este *metoda de cercetare științifică* (după modelul unor discipline precum medicina, economia, psihologia) care îi antrenează pe elevi să cerceteze riguros sursele de documentare absolut necesare (bibliografia indicată), să argumenteze (pro sau contra unor opinii fie consacrate, fie personale), să construiască un micoproiect de studiu individual integrat într-altul colectiv, să-și compare rezultatele și să formuleze concluzii pertinente, să aleagă dintre mai multe soluții pe cele mai adecvate, să opereze cu noile achiziții cognitive atât în *domeniul estetic*, cât și în cel *lingvistic* (la nivelul culturii române și europene). Așadar, pentru profesori, studiul de caz este o metodă de *proiectare didactică* utilizând *tehnica investigației* (pe baza unei documentări prealabile), finalizate cu *un proiect* ale cărui *aplicații* conduc spre o *evaluare finală*.

II. Pentru **elevi**, este o *metodă coparticipativă* la propria formare intelectual-afectivă, o cale de stimulare a interesului real al acestora pentru teme aprofundate, pentru activitățile informativ-formative desfășurate împreună cu mentorii lor, pentru învățământul riguros de tip *cercetare aplicată* (în clasele superioare de liceu), în stare să permită automodelarea spirituală și inserția mai rapidă fie în instituțiile de învățământ superior, fie în variate activități profesionale.

III. În ansamblu, din perspectiva strategiilor didactice, studiul de caz reprezintă o *metodă de confruntare directă* a participanților (profesori, elevi) cu o situație reală, autentică, uneori complexă, luată drept *exemplu tipic*, reprezentativ pentru un set de situații, evenimente, teme *problematic* (provocând dileme, interpretări diferite sau chiar divergente, soluții multiple — considerate la fel de probabile, dar și obligativitatea alegerii variantei optime).

ETAPELE STUDIULUI DE CAZ

■ **Etapă premergătoare:** indicarea temelor pentru toate studiile de caz abordate pe durata anului școlar; stabilirea componenței grupelor de cercetare; fixarea datelor calendaristice pentru finalizarea proiectelor aferente studiilor de caz deja anunțate.

1. DOCUMENTAREA — este o etapă pregătitoare și constă în:

a) indicarea de către profesori a bibliografiei obligatorii aferente;

b) fișarea, conspectarea, colectarea de informații și dovezi necesare susținerii unei demonstrații teoretice și practice; pregătirea seturilor de imagini (fotografii, reproduceri) ilustrative pentru *întocmirea portofoliilor*;

c) fixarea sarcinilor de lucru individuale, pe grupe și frontale (pentru întreg colectivul unei clase).

2. INVESTIGAȚIA — este o etapă efectivă de lucru și constă în:

a) stabilirea — prin negociere între profesori și elevi — a modalității / lor de abordare a problemei esteticolingvistice, a obiectivelor urmărite de comun acord, precum și a modului de pregătire a proiectului ales de fiecare grupă în parte;

b) identificarea metodelor comune, corecte din punct de vedere științific și deontologic, de obținere a informațiilor căutate (de regulă, prin consultarea surselor primare de documentare, nu prin mijloace intermediare și greu sau deloc verificabile);

c) fixarea strategiei / lor de utilizare a datelor obținute (prezentarea, ierarhizarea, clasificarea acestora pe domenii conexe, corelarea celor convergente, compararea celor divergente etc.);

d) scrierea unui scurt *raport de investigație* (cu semnarea problemelor nevralgice necesitând dezbateri lor).

3. PROIECTAREA — este o etapă care are nevoie de cel puțin câteva săptămâni pentru un parcurs firesc al desfășurării (etapă bilunară, lunară, semestrială, anuală) și constă în:

a) distribuirea sarcinilor de lucru concrete pentru fiecare dintre cei 3–5 membrii ai echipei;

b) fixarea problemelor majore ale temei abordate, a obiectivelor aferente fiecăreia în parte, a modului de a se derula prezentarea acestora;

c) structurarea proiectului și prezentarea lui pe baza datelor deja prelucrate și ierarhizate conform importanței și credibilității lor în formularea studiului de caz.

4. STUDIUL DE CAZ (propriu-zis)

— Dezbaterea ca atare presupune *dialogul interactiv* la nivelul grupelor, între grupe și restul clasei, sub coordonarea profesorilor.

— Sunt folosite ca principale mijloace de *interacțiune verbală*: demonstrația argumentată, discuția, confruntarea ideilor într-o controversă (chiar polemică), intervenția, dreptul la replică, interpelarea, exprimarea unor modele de raționament analogic (inductiv-deductiv), formularea unor judecăți de valoare personale etc.

— Este structurat pe date verificabile și comparate în mod științific; este centrat pe *discursul de tip argumentativ* și constă în:

a) fixarea premiselor (a circumstanțelor caracteristice situației-limită analizate);

b) definirea situației problematizante;

c) descrierea și analiza riguroasă a componentelor cazului propriu-zis (prin mijloace tradiționale și moderne — audio-video);

d) identificarea soluțiilor optime și acceptate de către toți membrii grupului de lucru;

e) formularea unor concluzii pertinente. Aplicații;

f) alcătuirea și completarea (conform sugestiilor profesorilor și ale altor elevi din clasă) *portofoliilor* (încredințate apoi cadrelor didactice pentru a realiza evaluarea finală).

5. EVALUAREA FINALĂ (proces etapizat — oral și în scris) — se desfășoară în mai multe etape gradualizate și constă în:

a) *aprecierea individuală (evaluarea internă)* presupune autoevaluarea coeficientului de implicare a fiecărui elev în proiectarea și în derularea studiului de caz; dezvoltarea discernământului propriu al fiecărui subiect uman în procesul de automodelare;

b) *aprecierea colectivă (evaluarea externă)* făcută de profesorul coordonator, care va acorda note grupului de lucru în ansamblu și fiecărui membru al acestuia, în conformitate cu gradul de implicare în rezolvarea corectă, nuanțată, eficientă și — eventual — cu soluții originale privitoare la studiul de caz; corectarea materialelor prezentate în portofolii;

c) *exercițiul de reflecție* — individual și colectiv la tema studiului de caz elucidat, urmat de un eseu/o compoziție personalizată/ă pe marginea dezbaterii organizate în plenum clasei, pentru reliefarea *punctelor tari* și a *celor slabe* în actul fundamentării științifice a unui studiu de caz. Ambele modalități de lucru modelează personalitatea elevilor din punct de vedere intelectual și profesional, responsabilizându-i atât în fața colegilor, cât și a dascălilor.

DEZBATEREA – FUNDAMENTARE TEORETICĂ (controversa de idei, discuția în contradictoriu)

Definiție. Conform DEX-ului, *a dezbate* înseamnă „a discuta pe larg și adesea în contradictoriu o chestiune, o problemă etc. cu una sau mai multe persoane; a supune ceva discuției; a examina o cauză, un proces (cu participarea ambelor părți)”. *Dezbaterea* este „o analiză amănunțită, deliberare, discuție largă asupra unei probleme de interes general” (op.cit.).

Caracteristici. Termenul cel mai des invocat în definițiile prezentate este acela referitor la *discuție*, formă

dialogală elaborată, minuțios pregătită, desfășurată în cadrul unui colectiv organizat, pe o temă care suscită un dezacord, o controversă, chiar un conflict. *Dezbaterea* (dialogul de tip argumentativ) este definită, de regulă, prin opoziție cu forma dialogată numită *conversație* (convorbire liberă pe teme alese în mod spontan și expuse fără reguli precise în interrelaționarea vorbitorilor). În *Dicționar explicativ de jurnalism, relații publice și publicitate* (2002), Cristian Florin Popescu

încadrează **masa rotundă** (sau dezbateră) în categoria *interviului direct*, acest format de emisiune audiovizuală presupunând „*cel puțin doi invitați și un moderator care să conducă discuția pe o temă dată*”. Dacă dezbateră este mai amplă și necesită doi-trei moderatori, aceștia sunt obligați să-și distribuie rolurile, să preia conducerea discuției într-o ordine prestabilită conform desfășurătorului ori unei înțelegeri pe loc. Controlul jurnalistului/moderatorului asupra derulării normale a discuției, mai ales într-o emisiune televizată, pe un canal național, este esențial. Jurnalistul profesionist se cuvine să probeze următoarele **calități**: gândire rapidă, logică, spontaneitate, cultură generală, abilități în exprimare, empatie în raport cu invitații săi din studio, observarea corectă a reacțiilor colocutorilor, valori etice clare (principii deontologice). El trebuie să prevină ori să fie în stare să diminueze, chiar să controleze reacțiile imprevizibile ale unor interlocutori (enervați, impulsivi, complexați, labili psihic etc.), care pot devia cursul discuției spre alte subiecte, spre forme de propagandă, de publicitate mascată etc., ori care proferează injurii și/ sau calomnii la adresa persoanelor prezente în emisiunea în direct ori absente.

Exemple. Dezbateră publică, înțeleasă ca dialog argumentativ, este proiectată să se desfășoare într-o ambianță oficială (instituționalizată), beneficiază de o tematică știută de interlocutori (de obicei, fixată dinainte), participanții își asumă, pe rând, calitatea de emițător într-o ordine prestabilită (eventual hotărându-se și timpul alocat intervenției fiecăruia), iar vorbitorii se exprimă potrivit cu rolul social îndeplinit și competența lor profesională. Lipsa de organizare în discuție, intervențiile neprevăzute sau prea lungi ale unor participanți indisciplinați pot conduce la nefinalizarea ori chiar la ratarea dezbaterii respective. Se pune și problema prestigiului de care se bucură **o personalitate** în orice domeniu abordat, aceasta putând exercita o certă influență asupra nivelului discuției și asupra manierei elevate în care se și desfășoară. Dezbateră are o structură bine organizată, cu intervenții deliberate susținute într-o anumită ordine, urmărind finalități precise. Sunt respectate **regulile dialogului** (păstrarea temei enunțate ca obiect de referință, atenția acordată partenerilor, preluarea/cedarea cuvântului la momentul oportun, dozarea timpului alocat participării tuturor vorbitorilor la discuție, aplicarea unor strategii ale politeții în adresare etc.).

Dialogul eficient presupune și utilizarea unor tehnici precum **adecvarea la situația de comunicare** (context, parteneri, tema pusă în dezbateră etc.) și **adecvarea la scopul comunicării** (strictă informare, argumentare, persuasiune, controversă etc.). Dezbateră dezvoltă tipuri variate: *seminarul, consfătuirea, colocviul, teleconferința, duplexul* (dialogul televizat la distanță), *talk-show-ul, controversa pe teme economice, sociale, cultural-sportive* ș.a.

Disputa pe teme politice (interne, externe) este cea mai frecventă formă actuală a dezbaterii pro sau contra, inspirată din sistemul dezbaterilor clasice provenite din tradiția așa-numitelor *Debating Clubs* de origine anglo-saxonă. În aceste cluburi, discuțiile în contradictoriu nu numai că au drept scop formarea unor judecăți politice raționale, dar ele conduc și la generarea unor **ample curente de opinie publică**, capabile să influențeze organismele investite cu putere decizională. Într-o democrație veritabilă, întrucât punctele de vedere ale indivizilor ori ale grupurilor de persoane sunt, mai rar, convergente și, cel mai adesea, divergente (sau chiar conflictuale), soluționarea în mod deschis a opiniilor și a intereselor distincte este o componentă esențială a vieții social-politice.

În spațiul public al școlii, elevii (viitorii cetățeni) trebuie să învețe cum să-și susțină opiniile, cum să-și opună unii altora convingerile, dezvoltând — în cadrul discursurilor (pledoariilor pro sau contra) — seturi de argumente teoretice/ practice expuse în mod ordonat, logic și persuasiv. Elevii trebuie să cunoască **strategiile politeții pozitive și negative**, să le utilizeze în funcție de context, de propriile interese și de țelurile urmărite, să practice forme nonviolente de confruntare verbală (replia, protestul, disputa ideatică etc.), respectându-și adversarii și încercând să le înțeleagă motivațiile. Dezbateră are drept scopuri esențiale atât exprimarea unei diversități de opinii, cât și încercarea de a formula judecăți pertinente, pe cât posibil unanim acceptate, care să dezvolte acțiuni coerente justificate în favoarea majorității. Schimbul de argumente este necesar să convingă auditoriul (în particular, colectivul clasei) să delibereze în favoarea unei opinii sau a celeilalte. Într-un asemenea schimb de idei, important este să fie respectate **etapele** care trebuie **parcurse**, și anume:

1. Profesorul are rolul de a informa colectivul școlar cu privire la subiectul sau problema care urmează a fi

discutat/ă. Acesta le cere elevilor să reflecteze, exprimându-și apoi punctul de vedere în raport cu situația prezentată.

2. În funcție de pozițiile exprimate și de principalele curente de opinie formate, profesorul alcătuiește grupele de elevi. După caz, profesorul sau elevii înșiși alege/ aleg un **lider de opinie** pentru fiecare grup format.

3. Grupele vor fi așezate într-o ordine propice desfășurării dezbaterii, eventual față în față (după modelul oferit de imaginea Parlamentului Britanic de la Londra — *House of Commons*, Camera Comunelor). Este bine ca elevii care conduc discuția în contradictoriu să fie plasați în rândul din față, iar publicul (elevii care nu participă în mod direct la dezbateri) să se afle în spatele grupurilor angajate în discuția divergentă.

4. Grupurile vor dezbate tema litigioasă (controversată) pe baza materialelor puse la dispoziție de către profesor și pe baza propriilor cunoștințe. Ei vor elabora argumente în favoarea punctelor de vedere susținute și le vor justifica cât mai convingător cu putință. Toți

membrii grupului trebuie să țină cont (prin raționamente anticipative) de argumentele care ar putea fi aduse de celălalt grup și să se gândească cum le pot contracara (prin dezvoltarea capacității de predicție-previziune).

5. Șefii de grupe și purtătorii lor de cuvânt (engl. *speaker**, vorbitor, crainic) deschid lucrările dezbaterii, numesc subiectul aflat în dispută, prezintă participanții la controversă și explică cum se va desfășura discuția. În continuare, șefii de grupe țin un scurt discurs de prezentare (engl. *statement*, expunere, declarație). Apoi urmează **dezbateri propriu-zisă**, cu argumente și contraargumente. Dacă discuția degenerează, liderii de grupe pot interveni pentru calmarea spiritelor, având dreptul de a lua cuvântul unui vorbitor indisciplinat sau violent în adresare și/ sau în comportament.

6. Șefii de grupe cer observatorilor să decidă ce argumente li s-au părut cele mai credibile și ce poziție adoptă cu o largă majoritate de voturi.

7. La încheierea dezbaterii, este formulată sintetic opinia majorității, iar profesorul trage **concluziile**.

* *The Speaker* — Președintele Camerei Comunelor (în Anglia); Președintele Camerei Reprezentanților (în SUA).

Teorii asupra genezei poporului român și a limbii române

DOCUMENTAREA

■ Recomandarea bibliografiei minime:

Ștefan Pascu, red. resp., *Istoria României. Compendiu*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974

D.M. Pippidi, coord., *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic — sec. X)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976

Georgeta Smeu, *Dicționar de istoria românilor*, Editura Trei, București, 1997

Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, Editura All, București, 2000

Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, I, *Originile*, Editura Științifică, București, 1961

Ion Coteanu, red. resp., *Istoria limbii române*, II, Editura Academiei RSR, București, 1969

Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, *Privire generală*, Editura Minerva, București, 1976; IDEM (același autor), *Cercetări și studii*, Editura Minerva, București, 1974

Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, I, *De la origini până în secolul al XVII-lea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978

George Ivănescu, *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 1980

Iancu Fischer, *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985

Grigore Brâncuș, *Istoria cuvintelor. Unitate de limbă și cultură românească*, Editura Coresi, București, 1991

Maria Cvasnâi-Cătănescu, *Limba română. Origini și dezvoltare*, Editura Humanitas, București, 1996

Manualele de *Limba și literatura română* ale Editurii Corint: clasa a XI-a (ediția 2006), clasa a XII-a (edițiile 2002-2007), alcătuite de: E. Simion (coordonator), Florina Rogalski, Dan-Horia Mazilu, Daniel Cristea-Enache

INVESTIGAȚIA

■ Întocmirea unui scurt raport de investigare

□ Formarea și devenirea poporului și a limbii române, acoperind un vast teritoriu cuprins între Dunăre și Carpați, dar și zone de pe malul drept al fluviului, au marcat temporal două milenii de continuu dinamism civilizator, lingvistic și etnocultural.

□ Acest proces istorico-lingvistic îndelungat și neîntrerupt, bazat pe **modelul latin** — durabil și stabil în timp — are un statut aparte între popoarele de origine romanică și idiomurile lor neolatine, pentru că: limba noastră este **unica reprezentantă romanică** în spațiul latinității orientale; aceasta constituie și singura limbă romanică diferențiată de restul romanității actuale prin faptul că este încadrată numai de vecinătăți nelatinești; deși înconjurată de popoare slave (care i-au influențat mai ales vocabularul), româna se menține drept o **oază de latinitate**, conservând structura gramaticală a limbii de proveniență (variante regional-dunăreană a latinei târzii, de factură populară), păstrând lexicul latin într-o proporție covârșitoare (aproximativ 67%), întărindu-l ulterior prin aportul lingvistic al **neologismelor de sorginte latinească**, dobândite pe cale cultă (prin masive împrumuturi lexicale, realizate în urma **fenomenului de**

relatinizare desfășurat în momente succesive: Școala Ardeleană, epoca pașoptistă, perioada interbelică, cea actuală).

□ **Romanizarea**, proces istorico-lingvistic ireversibil, s-a desfășurat cu intensitate diferențiată în spațiul dacomoiesic, viitorul teritoriu de constituire a poporului și a limbii noastre. **Proces oficial, organizat și sistematic** în perioada de aproape 170 de ani (între Dacia Traiana și Dacia Aureliana), continuat și ulterior până aproximativ în secolul al VII-lea, romanizarea a avut un **dublu caracter: lingvistic**, ce a constat în învățarea și folosirea oficială a limbii latine de către populația autohtonă, și **non-lingvistic**, realizat prin preluarea elementelor de civilizație materială și spirituală romană (forme de organizare administrativă, tipuri de așezări umane, de edificii, obiecte de uz curent, rituri, credințe, forme de artă etc.).

PROIECTAREA

■ Prezentarea proiectului structurat (pe baza informațiilor prelucrate)

□ **Romanizarea** a fost favorizată de un complex de factori:

a) cucerirea romană pregătită minuțios de împăratul Traian și desfășurată în două campanii succesive purtate împotriva regelui dac Decebal (101-102, 105-106 d.H.);

b) dezvoltarea rețelei de drumuri imperiale și instaurarea formelor administrației romane;

c) urbanizarea Daciei (orașele fiind dezvoltate în preajma vechilor așezări dacice);

d) prezența legiunilor romane și a altor unități ale armatei imperiale;

e) răspândirea creștinismului de sursă latină;

f) impunerea limbii latine ca mijloc oficial de comunicare;

g) colonizarea sistematică a Daciei cu veteranii participanți la războaiele de cucerire a acestui teritoriu fertil și bogat, dar și cu alți coloniști aduși din Moesia, Panonia, Italia, Grecia, Asia Mică, Egipt.

□ **Durata romanizării**, delimitată istoric (între 106 și 274-275 d.H.), acoperă numai **faza de maximă eficiență a procesului de asimilare și de integrare a geto-dacilor în sfera de influență a civilizației romane**. Acest proces a continuat și după așa-numita „retragere aureliană” (când legiunile de soldați și administrația romană au părăsit Dacia), până în secolul al VII-lea; deosebită este poziția

Dobrogei, care a rămas parte integrantă a imperiului până în anul 602 d.H.

□ Istoria veche a românilor a înregistrat **sinteza daco-romană** (proces fundamental, de lungă durată și continuu), alături de **integrarea treptată a factorului migrator** (fenomen de asimilare a limbilor sau numai a graiurilor vorbite de populațiile migratoare care au traversat, în valuri succesive, teritoriul țării noastre).

STUDIUL DE CAZ PROPRIU-ZIS

■ Fixarea premiselor/ a circumstanțelor situației-limită abordate

□ Din perspectiva istoricilor (C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, C.C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, M. Petrescu-Dâmbovița ș.a.), formarea sintezei daco-romane și apoi a romanizării s-a produs de-a lungul a **trei etape**:

a) **premissa romanizării Daciei** (secolele I î.H. – I d.H.);

b) **intensificarea romanizării** (în intervalul dintre cucerirea Daciei și retragerea aureliană, respectiv până în secolul al VII-lea, pentru Dobrogea);

c) **generalizarea romanizării în Dacia** (secolele al III-lea – al VII-lea).

□ Deși fenomenul romanizării, cu ambele sale componente (lingvistică și material-spirituală), a cuprins treptat o mare parte din spațiul vechii Dacii, totuși **ritmul și forța procesului au fost neunitare**: decalajul între Dacia romană și teritoriile **dacilor liberi** s-a manifestat în favoarea provinciei imperiale (zona Someșului, a Mureșului și a Hațegului, Oltenia) și a Dobrogei (parte componentă a provinciei Moesia Inferioară (din anul 86 d.H.).

■ Definirea situației istorice și lingvistice problematizante

□ Alături de existența ca atare a românilor și a limbii române în spațiul nord- și sud-dunărean, **dovezile romanizării** sunt: izvoarele istorice (textele antice de referință), inscripțiile latinești (circa 7500 în Dacia și în cele două Moesii), urmele arheologice (vestigiile castrelor, ale fortificațiilor, ale edificiilor publice, ale locuințelor, ale cimitirelor și ale drumurilor; tezaurele monetare, ceramica, obiectele de uz casnic, cele decorative și de podoabă etc.).

□ **Consecința romanizării** spațiului carpato-dunărean și moiesic a fost de natură etnolingvistică: **interferența etnică a creat premisa formării poporului român**;

interferența lingvistică și înlocuirea în cele din urmă a limbii traco-dace cu latina a generat **premise formării limbii române**.

■ **Descrierea și analiza componentelor cazului expus**

□ În legătură cu **teritoriul de formare** a poporului și a limbii noastre s-au emis **două categorii de ipoteze majore** de către specialiști (istorici și filologi):

1. **Teoria originii nord- și sud-dunărene**, conform căreia procesul unitar și inseparabil de constituire a poporului român și a limbii vorbite de acesta a avut loc pe un întins teritoriu romanizat, care cuprindea regiuni situate, deopotrivă, la nordul și la sudul Dunării: Dacia și Dobrogea, sudul Panoniei, Dardania, Moesia Inferioară și cea Superioară (Al. Rosetti, op. cit., 1978, p. 77).

□ Se impune precizarea că pentru populațiile romanizate din spațiul daco-moesic, Dunărea a însemnat doar un hotar natural-strategic și administrativ-politic, nu o frontieră etnică, lingvistică, economică sau culturală. Acest fapt a permis mobilitatea locuitorilor de pe ambele maluri ale fluviului și a favorizat **menținerea caracterului unitar de ansamblu al limbii române** (Sextil Pușcariu, op. cit., 1974, p. 352, 426-427).

□ De remarcat că la desfășurarea procesului de etnogeneza românească au participat și **dacii liberi** din zonele limitrofe Daciei romane, trăind în afara provinciei imperiale, dar atrași în sfera de influență a civilizației daco-romane.

□ Susținută deopotrivă de istorici și de lingviști de prestigiu (precum A.D. Xenopol, N. Iorga, S. Pușcariu, Al. Rosetti), ipoteza apariției și a dezvoltării viitoarei națiuni române și a limbii sale în spațiul romanizat nord- și sud-dunărean a fost confirmată de numeroase **dovezi istorice, arheologice și lingvistice**.

□ Această variantă teoretică reliefează **importanța elementului nord-dunărean** în etnogeneza românilor și în formarea limbii lor, alături de **continuitatea neîntreruptă a existenței** populației romanizate în spațiul dintre Carpați și Dunăre.

2. S-au formulat, în timp, mai multe **teorii asupra originii sud-dunărene** a etniei autohtone, conform cărora formarea poporului și a limbii române s-ar fi produs la sudul Dunării, drept consecință a părăsirii Daciei în urma retragerii aureliene. Ideea a fost susținută atât de autori străini (Franz Joseph Sulzer, Iosif Carol Eder,

Johann Christian Engel, Robert Roesler), cât și de savanți români (Ovid Densusianu, Al. Philippide), înregistrându-se diferențe majore între opiniile lor.

□ Varianta originii sud-dunărene a românilor justifică actuala lor prezență în spațiul fostei Dacii prin migrații masive ale populației (greu de admis și mai ales de explicat), survenite în diferite perioade ale Evului Mediu. Această **teorie imigraționistă**, sub diversele ei variante, a fost prompt sancționată, inițial de către cărturarii Școlii Ardelene — Samuil Micu, Gh. Șincai, Ioan Budai-Deleanu și îndeosebi de către Petru Maior, în lucrarea sa, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* (1812) —, iar ulterior, de B.P. Hasdeu (în 1882).

□ Deși teoriile despre geneza etnolingvistică sud-dunăreană au fost invalidate de argumentarea științifică elaborată în timp, totuși au meritul de a fi dovedit apartenența neamului și a limbii române la **o anumită zonă de civilizație — cea balcanică**. Vecinătatea geografică, interferențele lingvistice, precum și substratul înrudit (pentru română și albaneză) au determinat dezvoltarea unor caracteristici similare, care grupează laolaltă idiomuri din familii lingvistice diferite: româna, albaneza, greaca, bulgara (Sextil Pușcariu, op. cit., 1974, p. 460-462); IDEM, I, 1976, p. 255-269; Al. Rosetti, op. cit., 1978, p. 204-286).

■ **Identificarea soluțiilor optime pentru elucidarea cazului prezentat**

□ Soluția optimă în rezolvarea disputei științifice referitoare la etnogeneza românească dă câștig de cauză **primei teorii formulate** și acceptate astăzi de majoritatea specialiștilor în domeniu.

□ Ipoteza originii nord- și sud-dunărene certifică și **teoria continuității existenței românilor în Dacia**, cuprinzând un ansamblu variat de dovezi științifice care demonstrează faptul că, între sfârșitul secolului al III-lea și secolul al XIII-lea, pe teritoriul romanizat al fostei Dacii, existența populației daco-romane, apoi a românilor a fost neîntreruptă. N-au putut fi validate nici ipoteza exterminării populației autohtone de către romanii cuceritori, nici aceea a vidului demografic produs în Dacia postaureliană.

□ **Dovezile continuității**, numeroase cantitativ și variate din perspectiva științelor care le furnizează, pot fi grupate în trei mari categorii:

a) **istorice și arheologice**; b) **lingvistice**; c) **dovezile prin raționament**.

■ Formularea unor concluzii pertinente. Aplicații

□ Sinteza daco-romană a dat naștere poporului și limbii române într-un proces de lungă durată (câteva secole — al III-lea/ al VII-lea), înregistrând mai multe faze evolutive și progresiv diferențiate între ele, care nu pot fi separate de contextul istoric care le-a integrat.

□ Inițial, românii de la nordul și de la sudul Dunării formau o comunitate teritorială și de civilizație, „*oglin- dită în unitatea limbii*” (Al. Rosetti, op. cit., 1978, p. 338); ulterior, această unitate se va destrăma, rezultatul final reprezentându-l constituirea din **româna comună primitivă** a celor **patru dialecte** ale sale: **dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân**, care vor urma o linie proprie de evoluție.

□ Încheierea procesului de scindare a populației românești în viitoarele grupuri dialectale poate fi plasată, cu aproximație, în secolul al XII-lea, ipoteză bazată pe un argument de ordin lingvistic: **influența maghiară** asupra limbii române, care se manifestă începând cu secolul al XII-lea, este receptată și confirmată **numai în dacoromână**. În consecință, numai de la această dată se poate admite disocierea celor patru grupuri de populații românești: dacoromânii, aromânii, meglenoromânii și istroromânii. Perioada cuprinsă între veacurile al X-lea și al XII-lea formează, așadar, pragul a două etape decisive din evoluția neamului și a limbii române, conservând până astăzi modelul latin primordial.

EVALUARE FINALĂ

■ Exercițiul de reflecție privitor la studiul de caz realizat

✓ Cu ajutorul manualelor de limba și literatura română ale Editurii Corint (clasele a XI-a și a XII-a), al celor de istoria românilor și al cărților de specialitate indicate la bibliografie, stabiliți oral, notând apoi, într-o fișă sintetică, principalele etape istorice și lingvistice în formarea poporului și a limbii noastre.

■ Recomandări pentru elaborarea de către elevi a unei compoziții personalizate

✓ Parcurgerea atentă a bibliografiei indicate și întocmirea unor fișe informative sintetice și analitice (în cazul unor probleme controversate).

✓ Corelarea datelor istorice, arheologice, geografice, filologice pentru realizarea unei **compoziții de sinteză** despre nașterea poporului român și a limbii sale caracteristice.

✓ Consemnarea, în **fișe de lucru individuale**, a opiniilor și a argumentelor aduse de istoricii și lingviștii importanți în privința etnogenezei românești; separați punctele de vedere **convergente** ale specialiștilor de cele **divergente**, încercând să formulați și voi o părere personalizată.

Formarea limbii române — sinteză între latinitate și dacism

(*Limba națională — „strai de purpură și aur” al scrisului românesc*)

DOCUMENTAREA

■ Recomandarea bibliografiei minime

P.P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, Editura Academiei RPR, București, 1965

Al. Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, I, Editura Minerva, București, 1971

Gheorghe Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974

Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Compediu de dialectologie română (nord și sud-dunăreană)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975

Ion Coteanu, *Structura și evoluția limbii române (de la origini până la 1860)*, Editura Academiei RSR, București, 1981

Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983; IDEM, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, Editura Carotrading '94, București, 1995

Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc — ieri și azi*, Editura Logos, București, 1995

Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung (1521), apud *Hurmuzachi-Iorga. Documente*, XI, 843, reprodusă de P.P. Panaitescu (op. cit.), de Maria Cvasnăi-Cătănescu (op. cit.) și de alții

Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei...*, Editura Minerva, București, 1987

Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei...*, Editura Minerva, București, 1975; IDEM, *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, Editura Junimea, Iași, 1984

Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei* (1716), Editura Minerva, București, 1976

Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (1812), Editura Albatros, vol. I, București, 1970

Școala Ardeleană, volumele I-II, ediție critică, Editura Minerva, București, 1983

B.P. Hasdeu, *Perit-au dacii?* (1860), reprodus în *Scrieri istorice*, I, Editura Albatros, București, 1973

V. Alecsandri, *Cântecul ginții latine*, *Timpul*, 18.V.1878, reprodus în *Opere*, Editura pentru Literatură și Editura Minerva, București, 1966-1977

L. Bлага, *Revolta fondului nostru nelatin*, *Gândirea*, I, nr. 10, 1921, reprodus în *Ceasornicul de nisip*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1973

Manualele de *Limba și literatura română* ale Editurii Corint: clasa a X-a (edițiile 2000-2006), clasa a XI-a (ediția 2006), clasa a XII-a (edițiile 2002-2007), alcătuite de: E. Simion (coordonator); Florina Rogalski, Diana Hărtescu, Dan-Horia Mazilu, Daniel Cristea-Enache

INVESTIGAȚIA

■ Întocmirea unui scurt raport de investigare

□ **Latinitatea limbii române** presupune o analiză realizată dintr-o dublă perspectivă:

a) **concretă**, referitoare la geneza și la structura lexicogramaticală a limbii noastre;

b) **abstractă**, privitoare la noțiunea complexă de conștiință a apartenenței acesteia la sfera latinătății.

□ Într-o definiție genealogică a limbii române, formulată de lingvistul Al. Rosetti în 1968, sunt rezumate informațiile esențiale privind teritoriul de formare și procesul de constituire a acesteia: „*Limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzând provinciile dunărene romanizate (Dacia, Panonia de Sud, Dardania, Moesia Superioară și Inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii și până în zilele noastre.*” (*Istoria limbii române*, I, *De la origini până în secolul al XVII-lea*, ediția a II-a, 1978, p. 77)

□ Procesul îndelungat de transformare a limbii latine în limba română (precum în cazul celorlalte idiomi romanice înrudite) a fost înlesnit de reguli care au conturat direcții clare de evoluție lingvistică în toate compartimentele fundamentale:

a) în **fonetică**, specialiștii au reconstituit sistemul de corespondențe între sunetele din latină și română, exprimând diverse tipuri de modificări. **Legile fonetice**, limitate în timp, **au caracter istoric** și filologii apreciază că acțiunea lor era încheiată în momentul structurării lingvistice și istorice a limbii române;

b) în **morfologie**, asemenea celorlalte idiomi neolatine, și româna a reorganizat simplificând sistemul moștenit din limba latină (substantival — al declinării cazuale, pronominal, verbal, adverbial etc.), al cărei model structural l-a conservat;

c) în **vocabularul** românesc de sursă latină se remarcă atât cantitatea cuvintelor moștenite direct ori preluate pe cale cultă (prin împrumuturi neologice), cât și utilizarea lor frecventă în limba standard (orală și scrisă). Interesant este faptul că dintre zecile de mii de cuvinte, diferite ca origine, care alcătuiesc inventarul lexical al limbii noastre, numai cele **de proveniență latină** sunt absolut necesare pentru a construi adecvat și expresiv diverse tipuri de enunțuri: astfel, în rugăciunea *Tatăl nostru*, din 60 de cuvinte numai 6 sunt nelatinești, iar în *Lucefărul* lui Mihai Eminescu (analizat inițial de către D. Mazilu), cei 1685 de termeni latini fac parte dintr-un total de 1907 de cuvinte (după statisticile întocmite sau preluate de Sextil Pușcariu în *Limba română*, I, *Privire generală*, 1976, p. 182-185).

PROIECTAREA

■ Prezentarea proiectului structurat (pe baza informațiilor prelucrate)

□ În limba română, **fondul lexical moștenit** asigură elementele de bază ale terminologiilor definitorii pentru majoritatea domeniilor vieții materiale și spirituale.

□ Dacă seriile semantice formate din substantive și din verbe sunt foarte bogate, în schimb terminologia tehnică și culturală de origine latină este modestă cantitativ.

□ Această situație, corelată cu absența din limba română a lexicului latin moștenit privitor la viața urbană sau la organizarea Bisericii, denotă consecința în plan lingvistic a unor circumstanțe istorice și socio-culturale date, precum: degradarea, apoi destrămarea vieții și a civilizației de tip orășenesc în Dacia, după retragerea aureliană; în regiunile romanizate din sud-estul Europei, ruralizarea vieții sociale a avut drept consecință imediată **rusticizarea latinei vorbite**, concretizată în **bogăția terminologiei agricole și păstorești** moștenite în română.

□ Există și excepții, anume acele cuvinte care marchează supraviețuirea, în spațiul autohton, a unor forme de civilizație urbană daco-romană și a unei culturi spirituale evaluate, dar raritatea lor (*cetate, carte, a scrie, viers, scriptură*) nu face decât să confirme regula (Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, I, *Originile*, 1961, p. 45-46; Sextil Pușcariu, op. cit., 1976, p. 354-365; IDEM, *Cercetări și studii*, 1974, p. 463).

□ Limba latină, vorbită și impusă oficial de cuceritorii romani la nordul și la sudul Dunării, s-a suprapus treptat peste **graiul populației autohtone**. Dar s-au păstrat urme lingvistice care îi probează nu numai vechimea, ci și contribuția la procesul complex de constituire a limbii române. În cercetarea modernă, principalul mijloc de identificare a elementului lingvistic autohton îl reprezintă **comparația între română și albaneză**, numeroasele paralelisme lexicogramaticale justificându-se prin **substratul lor comun** (*traco-dac* pentru limba română și *traco-ilir* pentru cea albaneză).

□ **Vocabularul de substrat**, deși conține un număr restrâns de termeni (aproximativ 100 de forme atestate), are două caracteristici majore: a) circa 40 de cuvinte din lexicul autohton aparțin **fondului principal lexical**, ceea ce le atestă viabilitatea în timp și forța de circulație lingvistică; b) termenii din substrat dezvoltă largi **familii**

de cuvinte și serii de **nume proprii**, fapt ce le conferă productivitate derivativă în onomastică (mai ales în hidronimie și în toponimie).

STUDIUL DE CAZ PROPRIU-ZIS

■ Fixarea premiselor/ a circumstanțelor situației-limită abordate

□ Ideea **latinității limbii române** aparține deopotrivă Evului Mediu european și autohton, prin cărturarii străini și români care au acreditat-o cu argumente pertinente. În secolul al XV-lea, umanistii renaștiști Poggio Bracciolini (1380-1459) și Enea Silvio Piccolomini (1405-1464) au observat, primul, structura latină a vocabularului românesc uzual, iar al doilea, asemănările uimitoare dintre limba „*vlahilor*” și cea a italienilor. Ulterior, numeroase afirmații pe această temă pot fi semnalate în scrisori și relatări ale călătorilor italieni, greci și polonezi prin spațiul românesc.

□ Primul cărturar care îi recunoaște lui **Grigore Ureche** (circa 1590-1647) **meritul întâietății în susținerea fermă a unității de neam și de limbă a tuturor românilor** este chiar Miron Costin, continuatorul operei cronicărești a predecesorului său din veacul al XVII-lea: „(...) *cătu poate să zică fieștecare că numai lui de această țară i-au fostu milă, să nu rămâie întru întunericul neștiinței...*” (din *Predoslovia la opera De neamul moldovenilor...*, 1686-1691). Gr. Ureche încercase, într-o scurtă demonstrație (nu scutită de greșelile inerente lipsei de competență lingvistică), să evidențieze câteva similitudini frapante între lexicul latin și cel românesc: „*De la râmleni, ce le zicem latini, pâine, ei zic panis; carne, ei zic caro; găina, ei zic galina; muiarea, ei zic mulier; fâmeia, femina; părinte, pater; al nostru, noster, și alte multe den limba lătinească, că de ne-am socoti pre amăruntul, toate cuvintele le-am înțelege*” (*Letopisețul Țării Moldovei...*).

□ Aceeași teorie, în mod superior formulată și cu argumente mai numeroase, este susținută și de **Miron Costin**, în lucrarea erudită *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, unde demonstrează teza „*strămutării*” (a transformării) latinei în română. În faza cea mai înaltă a umanismului românesc, stolnicul **Constantin Cantacuzino** (circa 1650-1716) și mai ales savantul erudit **Dimitrie Cantemir** (1673-1723) comentează, cu intuiții de filologi *avant la lettre*, esența latină a limbii și a civilizației clădite în spațiul românesc.

□ Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, cărturarii ardeleni de formație clasică, reuniți în mișcarea ideologic-culturală numită **Școala Ardeleană**, vor argumenta, în tratate istorice și în „*lexicoane*” (dicționare), idei similare despre etnogeneza poporului nostru, avansând chiar și ipoteze exagerate (preluate de la D. Cantemir) asupra originii pur latine a limbii noastre.

■ Definirea situației istorice și lingvistice problematizante

□ Faza de început a coincide cu extinderea autorității romane în regiunile dunărene (secolele I î.H. – I d.H.) și mai ales cu înglobarea Daciei în Imperiul Roman, urmată de perioada romanizării oficiale a provinciei (secolele al II-lea – al III-lea); consecința lingvistică fundamentală a **romanizării** — adoptarea latinei ca mijloc de comunicare și absorbirea treptată a limbii populației băștinașe — este, concomitent, și **condiția de bază pentru geneza limbii române**.

□ Sfârșitul secolului al III-lea a coincide cu retragerea aureliană și a marcat numai începutul unor schimbări, inițial administrative, în sud-estul european al imperiului. Un secol mai târziu, imperiul se divide în cel Roman de Apus și cel Roman de Răsărit (în 395 d.H.), perioadă din care datează și regrouparea diviziunilor administrative (a diocезelor). Pentru istoria acestei țări, a poporului și a limbii sale, importantă a fost decizia împăratului Gratian (361-383 d.H.) de a repartiza Imperiului de Orient **diocesele Dacia** (Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea, Moesia Superioară, Dardania, Praevalitana) și **Tracia** (Tracia, Scitia, Moesia Inferioară). Astfel, la limita dintre secolele al IV-lea și al V-lea, **romanitatea sud-est europeană intră în faza dezvoltării sale independente**, disociate de romanitatea occidentală.

□ În evoluția limbii latine, momentul este decisiv, pentru că se impun și se consolidează treptat **particularități lingvistice de natură regională**. În veacurile al V-lea și al VI-lea se individualizează **latina dunăreană**, în timp ce relația intermitentă a provinciilor răsăritene cu Apusul este asigurată pe cale exclusiv religioasă și cultă.

□ Până în secolul al VII-lea, atât în Dacia, cât și în Moesia, **latina** și-a menținut statutul de **limbă oficială**. Aceasta este, succint prezentată, configurația fazei istorice care a pregătit, în plan lingvistic, **trecerea latinei târzii la limba română**.

■ Descrierea și analiza componentelor cazului expus

□ Epoca de la care se poate admite **existența de sine stătătoare a limbii române** este fixată în mod diferit de savanți: secolele al VI-lea – al VII-lea (Ovid Densusianu), secolul al VII-lea (Al. Philippide), secolele al VII-lea – al VIII-lea (Al. Rosetti) etc., subliniindu-se astfel **caracterul durativ** al procesului de formare a limbii române. Un argument cronologic și de logică lingvistică în favoarea secolelor al VII-lea și al VIII-lea (eventual al IX-lea) îl furnizează evaluarea **influenței slave**, care — deși intensă și de lungă durată — **nu a afectat structura gramaticală esențială latină a românei**.

□ Examinând fondul lexical românesc de proveniență slavă, filologii au observat că, încă din perioada celor mai vechi împrumuturi, româna era deja un idiom pe deplin constituit. Probante în acest sens sunt principalele legi de evoluție fonetică de la latină la română, a căror acțiune, consecvent pusă în evidență de forma cuvintelor românești de origine latină, nu mai este confirmată de cuvintele românești de sorginte slavă. Așadar, **începuturile influenței slave** nu s-au exercitat pe latina în curs de transformare, ci pe **un nou idiom, autonom** de însăși descendența lui latină, și **stabil** sub raportul trăsăturilor caracteristice majore.

□ Se poate afirma că, după toate probabilitățile, pentru lumea latină, **secolul al VIII-lea a marcat „nașterea” limbilor romanice**, față de care **româna este posibil să fi înregistrat un avans de un veac**, după o romanizare atât de intensă și o adaptare rapidă la procesele istorico-lingvistice derulate în veacurile al IV-lea – al VII-lea. Transformarea latinei dunărene într-o limbă romanică (româna, în acest caz) s-a petrecut mai accelerat și mai devreme decât transpunerea latinei în idiomurile romanice din vestul Europei.

□ **Limba traco-geților** alcătuiește componenta autohtonă ori **substratul** limbii române. Din păcate, acesta a dispărut de multă vreme și nu a putut fi conservat prin transmiterea de texte. Situația este asemănătoare și pentru alte limbi neolatine: de pildă, în istoria **limbii spaniole**, vechiul element **iberic** continuă să rămână neelucidat.

□ Cunoașterea fondului lingvistic autohton s-a făcut pe baza unui număr redus de izvoare (fragmentare și incerte) precum:

a) **57 de nume dacice de plante medicinale**, incluse în tratate de botanică și de medicină (de proveniență greacă și latină, ale unor autori din secolele I și al III-lea, ca Dioscoride și Pseudo-Apuleius); numai 10-15 denumiri botanice sunt sigure și permit explicații etimologice și semantice: *aniarsexe* — „iarbă săracă”, *dyn* — „urzică”, *guolete* — „ghindă”;

b) **nume proprii** (antroponime, hidronime, toponime), conservate de inscripții și monede greco-latine;

c) **inscripții traco-dacice**, gravate pe diverse obiecte (inelul de la Ezerovo — Bulgaria, ștampila de pe vasul de ceramică descoperit la Grădiștea Muncelului etc.).

■ Identificarea soluțiilor optime pentru elucidarea cazului prezentat

□ În spațiul daco-moesic romanizat, **periferic** (din punct de vedere geografic) și **izolat de restul romanității**, tendințele de evoluție ale latinei populare, eliberate „*de cătușele latinei clasice*” (Sextil Pușcariu, op. cit., 1974, p. 464, vezi și p. 460-467), s-au putut manifesta nestânjenit. Fenomenul lingvistic a fost înlesnit de câteva situații politico-economice tipice pentru latinitatea orientală: decăderea orașelor și, în paralel, dezvoltarea civilizației de tip rural; deplasările sezoniere ale unor grupuri umane ca urmare a transhumanței practicate după rituri milenare; inexistența marilor centre culturale, care ar fi putut menține, prin tradiție cărturărească, autoritatea latinei clasice.

■ Formularea unor concluzii pertinente. Aplicații

□ Enunțul controversat „*Torna, torna, fratre*” a fost, pe rând, contestat sau admis ca aparținând românei în curs de constituire. Fraza este citată de cronicarul bizantin Theophanes Confessor într-un pasaj din *Cronografia* sa, unde relatează despre o expediție armată bizantină din anul 587 d.H. Cele trei cuvinte („*Întoarce-te, întoarce-te, frate!*”) ar fi fost rostite de un soldat în limba „părinților”, cu intenția de a semna unui camarad de arme pierderea bagajului; fiind înțeleasă și de ceilalți oșteni recrutați din rândul populației romanizate sud-dunărene, adresarea ar fi fost receptată în mod eronat, ca un semnal de retragere. Majoritatea istoricilor și a filologilor acceptă ipoteza că „*Torna, torna, fratre*” ar putea reprezenta **cel mai vechi eșantion de limbă română în devenire** încă din secolul al VI-lea (Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, 2000, p. 204; Al. Rosetti, op. cit., 1978, p. 657-658).

□ În afara vocabularului de sursă autohtonă (circa 100 de cuvinte certe), prezent semnificativ și în fondul lexical principal (cu aproximativ 40 de termeni uzuali), **în fonetică și în morfosintaxă**, acțiunea substratului este admisă în legătură cu:

- a) dezvoltarea vocalei specifice **ă** și a consoanei **ș**;
- b) existența consoanei **h**;

c) structura **numeralului cardinal** format prin adăugare, de la 11 la 20 (**unsprezece, doisprezece** etc.), și prin multiplicare, în desemnarea zecilor (**treizeci, patruzeci** etc.). Sunt însă lingviști care pun același mecanism numeralier în legătură cu influența slavă;

d) un alt element datorat substratului este **postpunerea articolului hotărât** (Grigore Brâncuș, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, 1995, p. 67-85 și p. 94-97).

EVALUARE FINALĂ

■ Exercițiul de reflecție privitor la studiul de caz realizat

✓ Dintre limbile romanice, **limba noastră este singura care a impus ca etnonim modern și oficial** un cuvânt moștenit din etimonul latinesc **romanus** (substantiv provenit din adjectivul cu formă omonimă, însemnând „locuitor al Romei”). Cele mai vechi atestări (în documente românești) ale etnonimului relevă existența în paralel a două variante fonetice: **rumân**, prin evoluția fonetică normală de la forma latină la română (în *Catehismul diaconului Coresi*, 1559-1560) și **român** (în *Palia de la Orăștie*, 1582). Impunerea definitivă a ultimei variante în limba literară modernă se explică prin intervenția

savantă și voit latinizantă a cărturarilor de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și de la începutul celui următor (mai ales a corifeilor Școlii Ardelene). Explicați nevoia spirituală a intelectualității acestei țări de a apropia formal cuvântul **român** de etimonul său latin.

■ Recomandări pentru elaborarea de către elevi a unei compoziții personalizate

✓ Parcurgerea atentă a bibliografiei indicate și întocmirea unor fișe informative sintetice și analitice (în cazul unor probleme controversate).

✓ Dintotdeauna, românii **nord-dunăreni** s-au desemnat cu numele etnic de **români**, iar ramurile populațiilor sud-dunărene (aromânii, istroromânii și meglenoromânii) sunt denumite de popoarele vecine **vlahi** (cu variantele **vlăși**, respectiv **vlași**). Al doilea termen este **etnonimul medieval al românilor**, pus în circulație de popoarele Europei Occidentale și Răsăritene, cu semnificațiile „*roman*” și „*italian*” (după modelul vechi german, preluat și difuzat de slavi). Alcătuiți o **compoziție de sinteză** despre conștiința apartenenței civilizației și a limbii românești la spațiul istorico-spiritual al latinității. Evidențiați și relația de sinonimie între termenii simbolici **român** și **vlah**, după modelul lui Miron Costin, eruditul cronicar din veacul al XVII-lea: „(...) *Însă norodul, neamul lăcuitorilor, nu ș-au schimbat numele său, ce tot romanus, apoi cu vreme și îndelungate veacuri romani, apoi români până astăzi. Și țările megiași știind de unde au eșit neamul acesta, ca de la Italia, căriia țări striinii zic vlah, vloh, unii valleos, ungerii olah, de pe vlah, adecă «italian», au zis vlah și muntenii, adecă Valahia, dară mai târziu*” (s.ns.) (*De neamul moldovenilor...*).